

**Συστάσεις της ΕΕΔΑ με αφορμή το
Σχέδιο Νόμου για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση¹**

«1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες στην εκπαίδευση. Με σκοπό την άσκηση του δικαιώματος αυτού, χωρίς διακρίσεις και βάσει των ίσων ευκαιριών, τα Συμβαλλόμενα Κράτη διασφαλίζουν ένα εκπαιδευτικό σύστημα ένταξης, σε όλα τα επίπεδα και δια βίου μάθηση [...].

2. Για την πραγματοποίηση αυτού του δικαιώματος, τα Συμβαλλόμενα Κράτη εξασφαλίζουν ότι: (α) τα άτομα με αναπηρίες δεν αποκλείονται από το γενικό εκπαιδευτικό σύστημα λόγω της αναπηρίας και ότι τα παιδιά με αναπηρία δεν αποκλείονται από τη δωρεάν και υποχρεωτική πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, λόγω της αναπηρίας, (β) τα άτομα με αναπηρίες μπορούν να έχουν πρόσβαση σε μια ενταξιακή, ποιοτική και δωρεάν πρωτοβάθμια εκπαίδευση και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε ίση βάση με τους άλλους, στις κοινότητες στις οποίες ζουν, (γ) παρέχεται εύλογη προσαρμογή των αναγκών του ατόμου [...].»

Άρθρο 24 Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

«1. Απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω [...], αναπηρίας [...].»

Άρθρο 21 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

«Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή στον κοινωνικό βίο».

Άρθρο 26 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

«Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση και την πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση».

Άρθρο 14 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

«Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας».

¹ Υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στη συνεδρίαση της 10^{ης} Ιουλίου 2014. Εισηγητές: Κ. Παπαϊωάννου, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από την ΕΛΕΔΑ), Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Α. Τσαμπί, Επιστημονική Συνεργάτις της ΕΕΔΑ και Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτις της ΕΕΔΑ. Σημειώνεται, επίσης, ότι οι παρούσες Συστάσεις εκπονήθηκαν σε συνεργασία με το Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, κ. Γ. Μόσχο.

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

A. Η ΕΕΔΑ έχει κατά το παρελθόν διατυπώσει συγκεκριμένες προτάσεις σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 για την *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*², οι οποίες όχι μόνο δεν ελήφθησαν υπόψη, αλλά έκτοτε παρατηρήθηκε ιδιαίτερη οπισθοδρόμηση. Στοχεύοντας στην αποτύπωση των ζητημάτων που δυσχέραναν στην πράξη την ουσιαστική πρόσβαση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΕΑ) στην εκπαίδευση, η ΕΕΔΑ μάλιστα είχε διοργανώσει διαβούλευση με ενδιαφερόμενους φορείς.

Εκφράζοντας την ανησυχία της για την εν γένει αποδόμηση της Ειδικής Αγωγής και λαμβάνοντας υπόψη τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού³, η ΕΕΔΑ επανέρχεται συνοπτικά επί των προτάσεων της με αφορμή το Σχέδιο Νόμου για την *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση*.

B. Το Σχέδιο Νόμου για την *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση* τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 17 Απριλίου 2014 έως τις 9 Μαΐου 2014 και δεν έχει ακόμη εισαχθεί στη Βουλή προς συζήτηση⁴. Λόγω της σπουδαιότητας των ζητημάτων που ρυθμίζει και της έντονης κινητοποίησης των ενδιαφερομένων φορέων, η ΕΕΔΑ έκρινε απαραίτητο να επανέλθει στο ζήτημα της ειδικής αγωγής και να διατυπώσει συγκεκριμένες προτάσεις τόσο επί της φιλοσοφίας και των σκοπών της εν λόγω νομοθεσίας, όσο και επί της εφαρμογής των ειδικότερων αρχών της. Προς το σκοπό αυτό και με στόχο την κατανόηση των ζητημάτων που δυσχεραίνουν στην πράξη την ουσιαστική πρόσβαση των ατόμων με ειδικές

² ΕΕΔΑ, «Προτάσεις της σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*», *Έκθεση 2009*, σελ. 35 επ.

³ Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece*, RC/C/GRC/CO/2-3 (13.8.2012), παρ. 50-51. Η Επιτροπή ιδίως καλεί την Ελλάδα να διασφαλίσει στα άτομα με αναπηρία το δικαίωμα επιλογής του σχολείου που τα ίδια προτιμούν ή τη μετακίνηση τους μεταξύ των γενικών σχολείων και αυτών για παιδιά με αναπηρία με σεβασμό των ύψιστων συμφερόντων τους.

⁴ Σημειώνεται ότι το Σχέδιο Νόμου *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση* δεν απεστάλη στην ΕΕΔΑ από το αρμόδιο Υπουργείο. Σε κοινή συνεδρίαση των Τμημάτων Β' και Δ' της ΕΕΔΑ, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 30 Ιουνίου 2014, συζητήθηκαν οι προτεινόμενες ρυθμίσεις του Σχεδίου Νόμου και αποφασίστηκε η περαιτέρω ανάλυση του ζητήματος.

εκπαιδευτικές ανάγκες, η ΕΕΔΑ διοργάνωσε διαβούλευση με ενδιαφερόμενους φορείς⁵.

Γ. Αναγκαίο κρίνεται να επισημανθεί ότι οι συστάσεις της ΕΕΔΑ δεν επιχειρούν μια συνολική και εξαντλητική προσέγγιση της οργάνωσης και διαχείρισης της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, αλλά την ουσιαστική συμβολή στην καλλιέργεια μιας γενικότερης φιλοσοφίας ένταξης όχι μόνο των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, αλλά και των εκπαιδευτικών Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης. Η επιδίωξη αυτή, σε συνδυασμό με την ανάγκη αποτελεσματικότερης εφαρμογής του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου που ρυθμίζει την πρόσβαση στην εκπαίδευση των ΑμεΑ, συνδέεται αναπόσπαστα με το περιεχόμενο των υποχρεώσεων της Πολιτείας, όπως αυτές απορρέουν από το Σύνταγμα και τις διεθνείς δεσμεύσεις της Χώρας.

Η ανάδειξη των ζητημάτων που αφορούν στα άτομα με αναπηρία προϋποθέτει την αποσαφήνιση της έννοιας της αναπηρίας, της οποίας ο προσδιορισμός παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες, καθώς «πρόκειται για μια πολυσύνθετη κατάσταση η οποία συνδέεται τόσο με τις υφιστάμενες κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν όσο και με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου που τη φέρει»⁶. Η πολυπλοκότητα αυτή αντικατοπτρίζεται στην πληθώρα διατυπώσεων και ορισμών που μπορεί κανείς να συναντήσει τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία⁷. Ο πλέον ευρέως αποδεκτός ορισμός για την αναπηρία είναι αυτός

⁵ Η διαβούλευση πραγματοποιήθηκε στις 30 Ιουνίου 2014 σε κοινή συνεδρίαση του Β' Τμήματος (Οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα) και του Δ' Τμήματος (Προώθηση των δικαιωμάτων του Ανθρώπου) της ΕΕΔΑ και συμμετείχαν εκπρόσωποι του Συνηγόρου του Πολίτη (Κύκλος Δικαιωμάτων Παιδιού και Κύκλος Κοινωνικής Προστασίας), της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑμεΑ), της Ομοσπονδίας Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Ελλάδας (ΟΙΕΛΕ) και του Κέντρου Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής της ΓΣΕΕ (ΚΑΝΕΠ-ΓΣΕΕ) καθώς και των Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων με απώλεια ακοής άνω των 67%. Η ΕΕΔΑ ευχαριστεί και τους φορείς που κατέθεσαν εγγράφως τις θέσεις τους, όπως οι Σύλλογοι Αποφοίτων Τμημάτων Ειδικής Αγωγής (ΣΑΤΕΑ) και η Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων (ΕΕΠΑΑ), διευκολύνοντας κατά τον τρόπο αυτό την αποτύπωση των ζητημάτων που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Η ΕΕΔΑ ευχαριστεί τους φορείς και τους εκπροσώπους τους για την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ανταλλαγή απόψεων, η οποία της επέτρεψε να αποκτήσει μια σαφέστερη άποψη για ζητήματα καθημερινής πρακτικής της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης.

⁶ Βλ. σχετικά Στ. Σιούτης, *Οικογένεια και άτομα με ειδικές ανάγκες. Κοινωνιολογικοί, εκπαιδευτικοί και θεσμικοί προβληματισμοί. Αναζητήσεις και προοπτικές*, 2012, σελ. 15.

⁷ Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, για παράδειγμα, το άτομο με αναπηρία ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι «το άτομο το οποίο δεν είναι σε θέση να συμμετέχει σε όλες τις δραστηριότητες και να απολαμβάνει όλων των αγαθών που προσφέρει στα υπόλοιπα μέλη, η κοινωνία στην οποία ζει, εξαιτίας της κατάστασης κάποιου ή κάποιων από τα ψυχοσωματικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά του». Βλ. σχετικά Ε. Δημητρόπουλος, *Η επαγγελματική εκπαίδευση των νοητικώς καθυστερημένων στην Ελλάδα. Προβλήματα της διδακτικής πράξης. Αποτελεσματικότητα*

που προτείνεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και παρουσιάζεται μέσα από τη Διεθνή Ταξινόμηση για τη Λειτουργικότητα, την Αναπηρία και την Υγεία (*International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF*). Η ICF επιτρέπει τον προσδιορισμό και την κατηγοριοποίηση της λειτουργικότητας και της αναπηρίας των ατόμων με αναπηρία με έναν πιο συστηματικό και αναλυτικό τρόπο, ο οποίος μπορεί να γίνει ευκολότερα κατανοητός από όλους τους επαγγελματίες που ασχολούνται με τη φροντίδα των ατόμων με αναπηρία. Η συγκεκριμένη ταξινόμηση χρησιμοποιείται σε όλα τα πεδία, όπως ενδεικτικά στην υγεία, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές σχέσεις⁸.

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, στην έννοια των «ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών», ο έλληνας νομοθέτης θεωρεί ως άτομα με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες όσους «για ολόκληρη ή ορισμένη περίοδο της σχολικής τους ζωής εμφανίζουν σημαντικές δυσκολίες μάθησης εξαιτίας αισθητηριακών, νοητικών, γνωστικών, αναπτυξιακών προβλημάτων, ψυχικών και νευροψυχικών διαταραχών οι οποίες, σύμφωνα με τη διεπιστημονική αξιολόγηση, επηρεάζουν τη διαδικασία της σχολικής προσαρμογής και μάθησης. Στους μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες συγκαταλέγονται ιδίως όσοι παρουσιάζουν νοητική αναπηρία, αισθητηριακές αναπηρίες όρασης (τυφλοί, αμβλύωπες με χαμηλή όραση), αισθητηριακές αναπηρίες ακοής (κωφοί, βαρήκοοι), κινητικές αναπηρίες, χρόνια μη ιάσιμα νοσήματα, διαταραχές ομιλίας-λόγου, ειδικές μαθησιακές δυσκολίες όπως δυσλεξία, δυσγραφία, δυσαριθμησία, δυσαναγνωσία, δυσορθογραφία, σύνδρομο ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές (φάσμα αυτισμού), ψυχικές διαταραχές και πολλαπλές αναπηρίες»⁹.

Ακολούθως επιχειρείται μια πιο εστιασμένη προσέγγιση τόσο του προστατευτικού πλαισίου του δικαιώματος στην εκπαίδευση των ΑμεΑ σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο (II), όσο και του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου αναγνώρισης και προστασίας του δικαιώματος στην εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (III). Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει τις

των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, Διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας, 1995.

⁸ World Health Organization, *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*, διαθέσιμο σε: <http://www.who.int/classifications/icf/en/>.

⁹ Άρθρο 3, παρ. 1, Ν 3699/2008 «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» (ΦΕΚ 199/Α' 2.10.2008). Το παρόν Σχέδιο Νόμου επαναλαμβάνει τον ίδιο ορισμό, στο άρθρο 3, παρ.1.

σημαντικότερες προκλήσεις με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπη σήμερα η Πολιτεία και η κοινωνία σχετικά με τα δικαιώματα και την προστασία των ΑμεΑ (IV) και καταλήγει στη διατύπωση Συστάσεων για τη λήψη κατάλληλων και πρόσφορων μέτρων αντιμετώπισης των προβλημάτων και ελλείψεων που έχουν διαπιστωθεί (V).

II. Η αναγνώριση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των ατόμων με ΕΕΑ σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο: η πρόκληση της ισότιμης συνεκπαίδευσης

Ένα από τα σημαντικότερα κείμενα του διεθνούς συμβατικού δικαίου στον τομέα της προστασίας των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία, που παρέχει συγκεκριμένα δικαιώματα στα άτομα με αναπηρία, είναι η **Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία** (εφεξής ΔΣΔΑμεΑ)¹⁰. Ειδικότερα, το άρθρο 7, παρ. 1, της ΔΣΔΑμεΑ ορίζει ότι *«τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν όλα τα απαιτούμενα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη απόλαυση, από τα παιδιά με αναπηρίες, όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, σε ίση βάση με τα υπόλοιπα παιδιά»*. Παράλληλα, το άρθρο 24 της ΔΣΔΑμεΑ αναγνωρίζει το δικαίωμα των ΑμεΑ στην εκπαίδευση χωρίς διάκριση και βάσει ίσων ευκαιριών, μέσω ενός συστήματος ενταξιακής εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα και δια βίου μάθησης, που αποσκοπεί στην πλήρη ανάπτυξη των ανθρωπίνων δυνατοτήτων και την αίσθηση αξιοπρέπειας και αυτοεκτίμησης και την ενίσχυση του σεβασμού για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και την ανθρώπινη ποικιλομορφία.

Αναγκαία προϋπόθεση για την πραγμάτωση του στόχου αυτού είναι η διασφάλιση, αφενός, της πρόσβασης των ΑμεΑ σε μια ενταξιακή, ποιοτική και δωρεάν πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αφετέρου, της εύλογης προσαρμογής στις ανάγκες των προσώπων με αναπηρία. Η προάσπιση και προαγωγή του δικαιώματος αυτού επιτυγχάνεται μεταξύ άλλων, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του ίδιου

¹⁰ Η **Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία** και το **Προαιρετικό Πρωτόκολλο** υιοθετήθηκαν με την Απόφαση 61/611 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, στις 13 Δεκεμβρίου 2006 και τέθηκαν σε ισχύ στις 4 Μαΐου 2008. Η Ελλάδα υπέγραψε στις 30.3.2007 τη Σύμβαση και στις 27.9.2010 το Πρωτόκολλο, ενώ και τα δύο κυρώθηκαν με το Ν 4074/2012 «Κύρωση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες» (ΦΕΚ 88, τ. Α') και τέθηκαν σε ισχύ για την Ελλάδα από τις 30.6.2012. Βλ. σε: <http://treaties.un.org/>.

άρθρου, και μέσω της πρόσληψης εκπαιδευτικών με αναπηρία, ειδικευμένων στη νοηματική γλώσσα και/ή στην γλώσσα Braille, καθώς επίσης και με ειδικά προσανατολισμένη κατάρτιση επαγγελματιών και προσωπικού σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Τέτοια εκπαίδευση, σύμφωνα με τις διατάξεις της ΔΣΔΑμεΑ, ενσωματώνει την ευαισθησία για θέματα αναπηρίας και τη χρήση κατάλληλων βοηθητικών και εναλλακτικών μεθόδων, μέσων και μορφών επικοινωνίας, εκπαιδευτικών τεχνικών και υλικού για υποστήριξη των ΑμεΑ¹¹.

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία είναι η πρώτη σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων η οποία είναι ανοιχτή για υπογραφή από οργανισμούς περιφερειακής ολοκλήρωσης (άρθρο 44 ΔΣΔΑμεΑ). Η Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής ΕΕ) την υπέγραψε την πρώτη ημέρα που άνοιξε για υπογραφή, στις 30 Μαρτίου 2007¹² και έκτοτε έχει υπογραφεί και από τα 28 κράτη-μέλη της. Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας «επίσημης βεβαίωσης»¹³ από την ΕΕ, στις 22 Δεκεμβρίου 2010, και τη θέση της σε ισχύ για την ΕΕ από τις 22 Ιανουαρίου 2011, η ΕΕ ως σύνολο είναι η πρώτη διεθνής οργάνωση που κατέστη επίσημο μέρος της σύμβασης. Η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζει τη δέσμευση της ΕΕ ότι η ΔΣΔΑμεΑ αποτελεί πλέον σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη στρατηγικών για την αναπηρία, με γνώμονα την ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας κατά μήκος όλων των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών. Σημαίνει, επίσης, ότι και οι απαιτήσεις της ΕΕ προς τα κράτη-μέλη θα είναι αυξημένες σε ό,τι αφορά στην ανάπτυξη συγκρίσιμων δεικτών και στόχων που αντιστοιχούν στην εφαρμογή της Σύμβασης, όπως άλλωστε ορίζεται και στη Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αναπηρία¹⁴. Επίσης, η ΔΣΔΑμεΑ εξειδικεύει τις σχετικές με ΑμεΑ διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, καθώς και του Συντάγματος.

¹¹ Βλ. σχετικά και Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου για την «Κύρωση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες», σελ. 4.

¹² Βλ. Δελτίο Τύπου «Η ΕΕ κυρώνει τη σύμβαση των ΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία» (IP/07/446), 5 Ιανουαρίου 2011, διαθέσιμο στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕ: <http://europa.eu/rapid/press-release IP-11-4 el.htm>.

¹³ Πρόκειται ουσιαστικά για τη διαδικασία κύρωσης της ΔΣΔΑμεΑ από περιφερειακούς οργανισμούς κατά το άρθρο 43 ΔΣΔΑμεΑ.

¹⁴ Βλ. Δελτίο Τύπου «Για μια Ευρώπη χωρίς φραγμούς: η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιδιώκει να εξασφαλίσει καλύτερη πρόσβαση σε 80 εκατομμύρια άτομα με αναπηρία» (IP/10/1505), 15 Νοεμβρίου 2010, διαθέσιμο στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕ: <http://europa.eu/rapid/press-release IP-10-1505 el.htm>

Το δικαίωμα των παιδιών με νοητική ή σωματική αναπηρία σε πλήρη και αξιοπρεπή ζωή, σε συνθήκες που να εγγυώνται την αξιοπρέπειά τους, να ευνοούν την αυτονομία τους και να διευκολύνουν την ενεργό συμμετοχή τους στη ζωή του συνόλου αναγνωρίζεται επίσης στο άρθρο 23 της **Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού** (ΔΣΔΠ)¹⁵. Ειδικότερα, η τρίτη παράγραφος του άρθρου 23 της ΔΣΔΠ κάνει ιδιαίτερη μνεία στην υποχρέωση των Κρατών Μερών να διασφαλίσουν στα παιδιά με αναπηρία αποτελεσματική πρόσβαση στη δωρεάν εκπαίδευση, επιμόρφωση και επαγγελματική εκπαίδευση, ούτως ώστε να επιτυγχάνεται με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο η κοινωνική ένταξη και προσωπική τους ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής και πνευματικής τους εξέλιξης.

Η πρόσβαση κάθε προσώπου σε κατάλληλη και ποιοτική εκπαίδευση κατοχυρώνεται με τον πιο εμβληματικό τρόπο σε μία ακόμη πολύ σημαντική διάταξη, αυτή του άρθρου 28 της ΔΣΔΠ, η οποία προβλέπει την υποχρέωση των Κρατών Μερών να εγγυηθούν τη δωρεάν και υποχρεωτική στοιχειώδη εκπαίδευση για όλα τα παιδιά. Μια εκπαίδευση, η οποία, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 29 της ΔΣΔΠ, πρέπει να αποσκοπεί *«στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και στην πληρέστερη δυνατή ανάπτυξη των χαρισμάτων του και των σωματικών και πνευματικών ικανοτήτων του»* και *«την προετοιμασία του παιδιού για μία υπεύθυνη ζωή σε μία ελεύθερη κοινωνία μέσα σε πνεύμα κατανόησης, ειρήνης, ανοχής, ισότητας των φύλων [...]*», σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα με άξονα το παιδί, που προσαρμόζεται στην εξέλιξη και τις ιδιαίτερες ανάγκες του και το ενδυναμώνει με στόχο την αυτόνομη ζωή σε μία κοινωνία με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁶. Σε κάθε περίπτωση και ανεξαρτήτως των ειδικότερων ρυθμίσεων, το δικαίωμα πρόσβασης κάθε παιδιού στην εκπαίδευση συνάγεται έμμεσα από τη ρήτρα απαγόρευσης διακρίσεων σε βάρος των παιδιών, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 2 της

¹⁵ Η **Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού** υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1989 και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990. Έχει επικυρωθεί από 191 κράτη, δηλαδή το σύνολο των κρατών του πλανήτη, με εξαίρεση τις ΗΠΑ και τη Σομαλία. Από την Ελλάδα, κυρώθηκε στις 2 Δεκεμβρίου του 1992 με το Ν 2101/1992, επικυρώθηκε και τέθηκε σε διεθνή ισχύ για την Ελλάδα από 10.6.1993 (ανακοίνωση Υπ. Εξ. ΦΕΚ Α' 166/28.9.1993), οπότε και απέκτησε την κατά το άρθρο 28, παρ., 1 Συντ. υπερνομοθετική ισχύ.

¹⁶ ΟΗΕ, Επιτροπή ΔΣΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 1 (2001), *Στόχοι της εκπαίδευσης*, CRC/GC/2001/1, παρ. 1. Μεγάλης σημασίας είναι και το Γενικό Σχόλιο της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού αρ. 9 για τα δικαιώματα των παιδιών με αναπηρίες, βλ. Γενικό Σχόλιο αρ. 9 (2007), *Τα δικαιώματα των παιδιών με αναπηρίες*, CRC/C/GC/9, παρ. 62-72, το οποίο εστιάζεται στην ποιότητα της συνεκπαίδευσης των παιδιών με αναπηρία. Διαθέσιμα σε: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TBGeneralComments.aspx>.

ΔΣΔΠ, η οποία ουσιαστικά επαναλαμβάνει τις διατάξεις του άρθρου 24 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) αναφορικά με τα ειδικά μέτρα προστασίας της ανηλικότητας και είναι αντίστοιχη με αυτή του άρθρου 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

Ως ατομικό και ταυτόχρονα κοινωνικό δικαίωμα, το δικαίωμα στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται και από το **Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα** (ΔΣΟΚΜΔ), το οποίο στο άρθρο 13, παρ. 1, αναγνωρίζει το δικαίωμα σε δωρεάν πρωτοβάθμια εκπαίδευση και την υποχρέωση ενθάρρυνσης της πρόσβασης στις υπόλοιπες βαθμίδες, προβλέποντας παράλληλα ότι «η εκπαίδευση πρέπει να καθιστά κάθε πρόσωπο ικανό να διαδραματίσει ένα χρήσιμο ρόλο σε μια ελεύθερη κοινωνία»¹⁷. Η Επιτροπή του ΔΣΟΚΜΔ, μάλιστα, αναλύοντας το δικαίωμα στην εκπαίδευση, επισημαίνει ότι η εκπαίδευση σε όλα τα στάδια πρέπει να χαρακτηρίζεται από: α) *διάθεση πόρων* σε όλη την επικράτεια (επάρκεια σχολείων, υποδομών, εκπαιδευτικού προσωπικού και υλικού), β) *προσβασιμότητα* (χωρίς διακρίσεις, φυσική και οικονομική) γ) *καταλληλότητα των παιδαγωγικών προγραμμάτων και μεθόδων* από μορφωτικής και ποιοτικής άποψης και δ) *προσαρμοστικότητα* στις κοινωνικές εξελίξεις και τις ανάγκες των μαθητών, όπως διαμορφώνονται μέσα στο πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον τους¹⁸. Τα μέτρα προς την κατεύθυνση αυτή πρέπει να λαμβάνονται κατόπιν μελέτης, να είναι συγκεκριμένα και να κατευθύνονται στην πλήρη πραγμάτωση του δικαιώματος στην εκπαίδευση¹⁹. Η υποχρέωση δε του κράτους να εξασφαλίζει την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις είναι άμεσης εφαρμογής²⁰.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, επίσης, στην ανάγκη τήρησης της αρχής της ισότητας των ευκαιριών στην εκπαίδευση, όπως αυτή ορίζεται από τον **Πρότυπο Κανόνα 6 του ΟΗΕ**²¹, σύμφωνα με την οποία τα κράτη πρέπει όχι μόνο να

¹⁷ Το ΔΣΟΚΜΔ κυρώθηκε με το Ν 1535/1985 (ΦΕΚ Α' 25).

¹⁸ ΟΗΕ, Επιτροπή ΔΣΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 13, *Το δικαίωμα στην εκπαίδευση (άρθρο 13 του ΔΣΟΚΜΔ)*, E/C.12/1999/10, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G99/462/16/PDF/G9946216.pdf?OpenElement>, παρ 6.

¹⁹ ΟΗΕ, Επιτροπή ΔΣΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 13, *op.cit.*, παρ. 7 και 43.

²⁰ *Idem*, παρ. 43 και άρθρο 2, παρ. 2, ΔΣΟΚΜΔ.

²¹ Οι **Πρότυποι Κανόνες για την Εξίσωση των Ευκαιριών για τα Άτομα με Αναπηρίες** υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1993 και σηματοδοτούν μία νέα εποχή για το σχεδιασμό πολιτικής και την προώθηση προγραμμάτων δράσης με στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των ΑμεΑ. Παρότι στερούνται νομικά δεσμευτικής ισχύος, οι

αναγνωρίζουν την αρχή της ισότητας των ευκαιριών στη βασική, μέση και ανώτατη εκπαίδευση για τα παιδιά, τους νέους και τους ενήλικες με αναπηρία, αλλά και με θετικές ενέργειες να μεριμνούν ώστε η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος. Ειδικότερα, σχετικά με την ισότητα των ευκαιριών στην εκπαίδευση, ο Kishore Singh, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, τονίζει ότι **«δεδομένης της αλληλοενισχυόμενης φύσης των διαφόρων μορφών διακρίσεων και ανισοτήτων στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, τα κράτη θα πρέπει να αντιμετωπίσουν τις πολλαπλές μορφές ανισότητας και των διακρίσεων μέσω ολοκληρωμένων πολιτικών»**. Μέσω πολιτικών των οποίων πρώτο μέλημα θα είναι «να ανταποκρίνονται στην ανάγκη για μια προστή στα πιο περιθωριοποιημένα και ευάλωτα πρόσωπα μάθηση»²². Η ποιότητα μιας τέτοιας μορφής εκπαίδευσης πρέπει να αντανakλά τις ίδιες προδιαγραφές και φιλοδοξίες με τη γενική εκπαίδευση και θα πρέπει να είναι στενά συνδεδεμένη με αυτήν, ενώ σε μαθητές με αναπηρία πρέπει να διατίθενται κατά βάση εκπαιδευτικά κονδύλια αντίστοιχα με αυτά που διατίθενται για την εκπαίδευση των υπόλοιπων μαθητών, λαμβάνοντας υπόψη τα μέτρα ειδικής εκπαιδευτικής υποστήριξης τους προκειμένου να πραγματοποιήσουν το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση σε ισότιμη βάση με τους συνομηλικούς τους. Η σταδιακή ένταξη, τέλος, των υπηρεσιών ειδικής εκπαίδευσης και υποστηρικτικών υπηρεσιών στο σύστημα γενικής εκπαίδευσης με στόχο την ίση συμμετοχή όλων των παιδιών πρέπει να συνιστά προτεραιότητα και διαρκή επιδίωξη κάθε Κράτους Μέρους.

Ως προς το ζήτημα της συμμετοχής των παιδιών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο γενικό σύστημα εκπαίδευσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει

Πρότυποι Κανόνες εκφράζουν την ηθική και πολιτική δέσμευση των κρατών-μελών να αναλάβουν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες για την εξίσωση των ευκαιριών των ατόμων με αναπηρία.

Οι Πρότυποι Κανόνες, που υιοθετήθηκαν από την ελληνική Πολιτεία με το Ν 2430/1996 (ΦΕΚ Α' 156/10.7.1996), περιλαμβάνουν 22 κανόνες, οι οποίοι αντανakλούν τις βασικές αρχές του [Παγκοσμίου Προγράμματος Δράσης σχετικά με τα ΑμεΑ](#). Ειδικότερα, οι 22 αυτοί Κανόνες ομαδοποιούνται σε τέσσερα κεφάλαια: Προϋποθέσεις για την ίση συμμετοχή (I), Στόχοι για την ίση συμμετοχή (II), Μέτρα εφαρμογής (III) και Μηχανισμός παρακολούθησης (IV) και καλύπτουν όλες της εκφάνσεις της ζωής των ΑμεΑ, όπως, ενδεικτικά, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση, κοινωνική ένταξη, απασχόληση κ.ά. Βλ. σχετικά United Nations, General Assembly, *The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*, 48th Session, Resolution 48/96, Annex, 20.12.1993, διαθέσιμο σε: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>.

²² ΟΗΕ, Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Kishore Singh, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, «The promotion of equality of opportunity in education», A/HRC/17/29 (18 April 2011), παρ. 72 (b).

η προσέγγιση της **Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού**, σύμφωνα με την οποία η ισοτιμη συνεκπαίδευση αποτελεί **«δικαίωμα και όχι πρόνομο»** των παιδιών με ΕΕΑ. Επισημαίνοντας την αναγκαία διάκριση μεταξύ των όρων «ένταξη» και «συνεκπαίδευση»²³, η Επιτροπή του ΟΗΕ επιμένει στην ανάγκη εφαρμογής «ενταξιακού μοντέλου εκπαίδευσης», κρίνοντας ότι η ισοτιμη συνεκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει μόνο με πολιτικές που έχουν ως στόχο να αλλάξουν το σχολικό περιβάλλον, για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του παιδιού και όχι το αντίστροφο²⁴. Ο Vernor Muñoz, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, τονίζει ότι **«οι απόπειρες απλής ενσωμάτωσης στα γενικά σχολεία χωρίς τη συνοδεία μέτρων δομής δεν ανταποκρίνονται και θα συνεχίσουν, για διάφορους λόγους, να μην ανταποκρίνονται στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία»**²⁵. Την αναγκαιότητα γενναίων δομικών μεταρρυθμίσεων για τη μετάβαση στη συνεκπαίδευση ενισχύουν τα αποτελέσματα σύγχρονων ερευνών που επιβεβαιώνουν ότι η ειδική εκπαίδευση σε ξεχωριστές μονάδες στερείται αποτελεσματικότητας, λόγω της πληθώρας γραφειοκρατικών δομών διοίκησης και, κυρίως, λόγω της μη εξασφάλισης οικονομικής βιωσιμότητας των ειδικών σχολείων²⁶.

Με τη διπλή του αυτή ιδιότητα ως ατομικού και ταυτόχρονα κοινωνικού δικαιώματος, το δικαίωμα στην εκπαίδευση για όλους και σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένης της επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατοχυρώνεται και από τον πλέον ολοκληρωμένο μηχανισμό προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης: τον **Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (ΕΚΧ)**²⁷. Η σημασία που αποδίδει στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία είναι καταφανής και αντανακλάται σε διάφορες διατάξεις του, όπως ενδεικτικά στην αναγνώριση του

²³ Όπου ο όρος «ένταξη» παραπέμπει στην ανάγκη προσαρμογής των αναγκών του παιδιού προκειμένου να ενσωματωθεί στην κοινωνία, ενώ ο όρος «συνεκπαίδευση» προϋποθέτει την προσαρμογή του σχολικού περιβάλλοντος με σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών του παιδιού με ΕΕΑ.

²⁴ Βλ. Σχετικά «Children with Disabilities», CRC/C/66, Annex V, 16th Session, 6 October 1997, διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Documents/Recommandations/disabled.pdf>, παρ. 335.

²⁵ ΟΗΕ, Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Vernor Muñoz, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, «Le droit à l'éducation des personnes handicapées », A/HRC/4/29 (19.2.2007), παρ. 12.

²⁶ Vernor Muñoz, *op.cit.*, παρ. 13. Βλ. επίσης, ΟΗΕ, Επιτροπή ΔΣΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 5, *Ατομα με αναπηρίες*, E/1995/22(SUPP), Annex IV, (9.12.1994), παρ. 35.

²⁷ Η Ελλάδα υπέγραψε τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη στις 18 Οκτωβρίου 1961 και τον κύρωσε στις 6 Ιουνίου 1984 με το Ν 1426/1984 της 21^{ης} Μαρτίου 1984 «Κύρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη» (ΦΕΚ Α' 32 /21.3.1984). Αντίθετα, δεν έχει ακόμη κυρώσει τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, το οποίο και έχει υπογράψει από τις 3 Μαΐου 1996.

δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στον επαγγελματικό προσανατολισμό (άρθρο 9), την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση (άρθρο 10) και την ανεξαρτησία, την κοινωνική ενσωμάτωση και τη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας (άρθρο 15). Στη αιτιολογική μάλιστα έκθεση του αναθεωρημένου ΕΚΧ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων σχολίασε, στις παραγράφους 62-65 που αφορούν ειδικά στην τροποποίηση του άρθρου 15, ότι αυτή η διάταξη προωθεί την αλλαγή στην πολιτική της αναπηρίας που έχει πραγματοποιηθεί την τελευταία δεκαετία μέσω μιας πιο σύγχρονης προσέγγισης που προϋποθέτει την ένταξη και κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρία. **Με αυτή τη δήλωση επισημαίνεται η στροφή στη δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας**²⁸.

Το στόχο της πλήρους ένταξης των ατόμων με αναπηρία θέτει ένα ακόμη όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Επιτροπή Υπουργών, η οποία με τη *Σύστασή της για την προώθηση των δικαιωμάτων και της πλήρους συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία*, αναγνωρίζοντας ότι τα παιδιά και οι νέοι με αναπηρία αντιμετωπίζουν ακόμη σημαντικά εμπόδια στην πρόσβαση σε όλες τις πτυχές της ζωής τους, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης, τονίζει ότι αυτά μπορούν να ξεπεραστούν «μόνο βάσει μιας περιεκτικής στρατηγικής»²⁹. Στην ίδια αυτή *Σύσταση* δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της εκπαίδευσης ως παράγοντα «**διασφάλισης της κοινωνικής ένταξης και της ανεξαρτησίας για όλους τους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων με αναπηρία**». Μιας εκπαίδευσης που πρέπει να «**καλύπτει όλα τα στάδια της ζωής, συμπεριλαμβανομένης και της προσχολικής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης, καθώς επίσης και της δια βίου μάθησης**»³⁰.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Συνθήκη του Άμστερνταμ, που υπογράφηκε στις 2 Οκτωβρίου 1997, άλλαξε ριζικά την ευρωπαϊκή πολιτική για την αναπηρία, συμπεριλαμβάνοντάς την στους λόγους διάκρισης και παρέχοντας νομική βάση για τη λήψη μέτρων για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω

²⁸ Council of Europe, European Social Charter, *Explanatory Report*, par. 62-65, διαθέσιμο σε: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/HTML/163.htm>.

²⁹ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιτροπή Υπουργών, *Σύσταση REC (2006) 5 προς τα κράτη-μέλη σχετικά με το σχέδιο δράσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προώθηση των δικαιωμάτων και της πλήρους συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία: βελτιώνοντας την ποιότητα της ζωής των ατόμων με αναπηρία στην Ευρώπη: 2006-2015*, 5 Απριλίου 2006, σημ. 4.4, σελ. 42.

³⁰ *Idem*, σημ. 3.4.1, σελ. 22.

αναπηρίας (άρθρο 13 ΣυνθΕΚ). Επιπλέον, αναγνωρίστηκε ότι κατά τη θέσπιση νομοθεσίας από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής (κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας) πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των ατόμων αυτών³¹. Επιταγή για την καταπολέμηση των διακρίσεων, και λόγω αναπηρίας, σε όλες τις πολιτικές και δράσεις της ΕΕ, περιέχει ήδη το άρθρο 10 ΣυνθΛΕΕ, ενώ το άρθρο 19 ΣυνθΛΕΕ προβλέπει τη διαδικασία με την οποία λαμβάνονται τα σχετικά μέτρα. Η απαγόρευση διακρίσεων λόγω αναπηρίας περιέχεται και στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 21, παρ. 1, ΧΘΔ), ο οποίος, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο το προστατευτικό πλαίσιο σχετικά με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, κατοχυρώνει, στο άρθρο 26, «*το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή στον κοινοτικό βίο*»³².

Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, ιδίως των ομάδων που μειονεκτούν, όπως είναι τα άτομα με αναπηρίες, υπήρξε μία από τις προτεραιότητες και του Κανονισμού αριθ. 1081/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5^{ης} Ιουλίου 2006, όπου και γίνεται μάλιστα αναφορά στους τομείς στους οποίους θα πρέπει υποχρεωτικά να υλοποιηθούν στοχευόμενες δράσεις για τα άτομα με αναπηρία μέσω των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων που θα συγχρηματοδοτηθούν από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Ο τομέας της *Εκπαίδευσης και Δια Βίου Μάθησης* συγκαταλέγεται μεταξύ των επιχειρησιακών αυτών προγραμμάτων³³.

³¹ «22. Δήλωση σχετικά με πρόσωπα με ειδικές ανάγκες. Η διάσκεψη συμφωνεί ότι τα όργανα της Κοινότητας, όταν εκπονούν μέτρα σύμφωνα με το άρθρο 100^A της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες προσώπων με ειδικές ανάγκες». Βλ. Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις, Πρωτόκολλο στο άρθρο I.7, σκ. 22, σελ. 135.

³² Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΧΘΔ) «διακηρύχθηκε» από το Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή, με την ευκαιρία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Νίκαιας, στις 7 Δεκεμβρίου 2000 (2000/C 364/01), αλλά δεν απέκτησε νομικά δεσμευτική ισχύ. Από την 1^η Δεκεμβρίου 2009, με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, απέκτησε την ίδια νομική ισχύ με τις συνθήκες. (νέο άρθρο 6, παρ. 1, ΣυνθΕΕ). Το κείμενό του δημοσιεύθηκε ιδιαιτέρως στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (ΕΕ C 303/02, 14.12.2007, ΕΕ C 83/02, 30.3.2010).

³³ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1081/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5^{ης} Ιουλίου 2006 για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και την κατάργηση του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1784/1999- 2006, άρθρο 3, παρ. 2 α' (ι).

Τέλος, η ΕΕΔΑ επισημαίνει και την *Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020: Ανανέωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια*, η οποία δρομολογεί μια διαδικασία ενίσχυσης της θέσης των ατόμων με αναπηρία, ώστε να μπορούν να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία σε ισότιμη βάση με όλους τους άλλους³⁴. Αξιοποιώντας το σύνολο των δυνατοτήτων που προσφέρουν ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, η Συνθήκη για τη λειτουργία της ΕΕ και η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών, η Στρατηγική θεμελιώνεται στους εξής άξονες:

- στήριξη των εθνικών προσαθειών μέσω του στρατηγικού πλαισίου για την ευρωπαϊκή συνεργασία στην εκπαίδευση και την κατάρτιση «ΕΚ 2020»³⁵ με σκοπό την εξάλειψη των νομικών και οργανωτικών εμποδίων για άτομα με αναπηρία στα συστήματα γενικής εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης,
- παροχή έγκαιρης στήριξης για την εκπαίδευση και την εξατομικευμένη μάθηση χωρίς αποκλεισμούς και έγκαιρη επισήμανση των ειδικών αναγκών,
- παροχή κατάλληλης κατάρτισης και στήριξης στους επαγγελματίες όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων και
- υποβολή εκθέσεων για τα ποσοστά συμμετοχής και τα σχετικά αποτελέσματα.

Τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τα κράτη-μέλη καλούνται να συνεργαστούν στο πλαίσιο της παρούσας στρατηγικής για την οικοδόμηση μιας Ευρώπης χωρίς εμπόδια για όλους και, ειδικότερα, για την προώθηση μιας εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης χωρίς αποκλεισμούς για άτομα με αναπηρία.

III. Το ισχύον εθνικό πλαίσιο προστασίας του δικαιώματος στην εκπαίδευση των ατόμων με ΕΕΑ: το στοίχημα της ισότιμης συνεκπαίδευσης ή μια ακόμη χαμένη ευκαιρία ;

Στην Ελλάδα, το δικαίωμα στην εκπαίδευση καθιερώνεται ως συνταγματικό δικαίωμα που περιβάλλεται με τις ανάλογες αυξημένες εγγυήσεις. Ειδικότερα, το άρθρο 16, παρ. 2 έως 4 Σ, κατοχυρώνει το δικαίωμα στη δωρεάν εκπαίδευση για όλους και υποχρεώνει σε τουλάχιστον εννεαετή φοίτηση. Εκτός από την

³⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020: Ανανέωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια*, Βρυξέλλες, 15.11.2010, COM(2010) 636, σημ. 5, σελ. 8-9.

³⁵ Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 12ης Μαΐου 2009 σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (ΕΚ 2020), ΕΕ C 119, 28.5.2009, σελ. 2.

υποχρέωση του κράτους να σέβεται και να εξασφαλίζει το δικαίωμα δωρεάν πρόσβασης στην εκπαίδευση, ρητά προβλέπεται η υποχρέωση ενίσχυσης αυτών που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, όπως για παράδειγμα λόγω ηλικίας ή αναπηρίας, ανάλογα με τις ικανότητές τους³⁶.

Η διαπίστωση της ανάγκης ενίσχυσης των ευάλωτων ομάδων, με στόχο την επίτευξη της απόλαυσης των δικαιωμάτων και την πραγμάτωση της ισότητας στην πράξη, είχε ως αποτέλεσμα την προσθήκη στο αναθεωρημένο Σύνταγμα του άρθρου 21 παρ. 6, το οποίο ορίζει ότι *«τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας»*. Οι στόχοι της διάταξης αυτής, ωστόσο, δεν εκπληρώνονται παρά μόνο με την υιοθέτηση και εφαρμογή των μέτρων εκείνων που θα εξασφαλίσουν στα παιδιά με αναπηρίες πραγματική πρόσβαση στο δικαίωμα της εκπαίδευσης. Η συμμόρφωση προς τη διάταξη αυτή είναι ωστόσο ανεπαρκής, όπως προκύπτει από την επανειλημμένη, κατακερματισμένη και χωρίς στρατηγικό σχεδιασμό νομοθέτηση επί του θέματος.

Σε ό,τι αφορά στη νομοθετική αναγνώριση της ειδικής αγωγής στη Χώρα μας, ο θεσμός της ένταξης στην εκπαίδευση για τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες κατοχυρώνεται με το Ν 2817/2000, ο οποίος αναγνωρίζει θεσμικά τα τμήματα ένταξης και την παράλληλη στήριξη ως εξατομικευμένη ειδική εκπαιδευτική υποστήριξη. Το θεσμικό αυτό πλαίσιο συμπληρώθηκε μεταγενέστερα με το Ν 3699/2008. Ειδικότερα, στο άρθρο 1, παρ. 1, του Ν 3699/2008 ορίζεται ότι *«η Πολιτεία δεσμεύεται να κατοχυρώνει και να αναβαθμίζει διαρκώς τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης ως αναπόσπαστο μέρος της υποχρεωτικής και δωρεάν δημόσιας παιδείας και να μεριμνά για την παροχή δωρεάν δημόσιας ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης στους αναπήρους όλων των ηλικιών και για όλα τα στάδια και τις εκπαιδευτικές βαθμίδες»*. Η ένταξη, επομένως, της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης στην ενιαία δημόσια και δωρεάν παιδεία, η οποία προβλέπεται στο αμέσως επόμενο άρθρο (2, παρ. 1, του Ν 3699/2008), αποτελεί θεμελιώδη υποχρέωση της Πολιτείας.

Επιπλέον, ο Ν 3699/2008 ορίζει στο άρθρο 6, παρ. 4, ότι η εκπαίδευση των μαθητών παρέχεται σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής, όταν η φοίτηση στα

³⁶ Άρθρο 21, παρ. 3, Σ.

γενικά σχολεία ή στα τμήματα ένταξης καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη. Το εκπαιδευτικό σύστημα, υπό τις παρούσες συνθήκες, αφήνει περιθώρια αμφιβολιών για τη δυνατότητα ουσιαστικής παροχής εκπαίδευσης σε άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες εντός των γενικών σχολείων.

IV. Η Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, ο προβληματισμός που εγείρεται στο σημείο αυτό, όπως σταθερά αποτυπώνεται και στις θέσεις των ενδιαφερόμενων φορέων³⁷, είναι αν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ως προς την ειδική αγωγή ανταποκρίνεται στις προαναφερθείσες αρχές του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι, μολονότι το ζήτημα της Ειδικής Εκπαίδευσης είναι διαρκές, διαχρονικά η ελληνική νομοθεσία στο ζήτημα χαρακτηρίζεται από θεσμικά κενά, καθώς δεν είναι συμβατή στο σύνολό της με το κατοχυρωμένο δικαίωμα για εκπαίδευση του παιδιού με αναπηρία. Δεν είναι όμως μόνο το περιεχόμενο της ελληνικής νομοθεσίας, αλλά και η πλημμελής εφαρμογή αυτής που προκαλούν προβληματισμό. Στην πράξη διαπιστώνεται ότι οι διακρίσεις σε βάρος αυτών των παιδιών δεν εκλείπουν και ότι η αντιμετώπιση των ειδικών συνθηκών του παιδιού με αναπηρία, προκειμένου τα δικαιώματά του να ικανοποιούνται σε ίση βάση με τους συνομηλίκους του, δεν είναι αποτελεσματική.

Στις από 24 Οκτωβρίου 2008 *Καταληκτικές της παρατηρήσεις* της, η Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, εξετάζοντας τις ετήσιες αναφορές των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, είχε κρίνει ότι η Ελλάδα δε συμμορφώνεται προς τις επιταγές του άρθρου 15, παρ. 1, του ΕΚΧ, καθώς δεν υπήρχε καμία νομοθετική μέριμνα για την κατοχύρωση της διά βίου εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία. Ειδικότερα, η Επιτροπή είχε διαπιστώσει ότι δεν υπήρχε ειδικότερη πρόβλεψη για τα άτομα με αναπηρία ούτε στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά ούτε και αργότερα σε ό,τι αφορά στην κατοχύρωση του δικαιώματός τους σε επαγγελματική εκπαίδευση, επανένταξη και κοινωνική ένταξη. Στην ίδια μάλιστα Έκθεση, η Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων επεσήμανε την έλλειψη και τη μη χορήγηση ειδικότερων στατιστικών στοιχείων και δεδομένων που θα της επέτρεπε να εκτιμήσει τη συμμόρφωση ή μη της Χώρας

³⁷ Βλ. *supra*, υποσημείωση αριθ. 5, σελ. 2.

προς τις επιταγές του ΕΚΧ³⁸. Η κατάσταση δε φαίνεται να αλλάζει και πολύ, καθώς και στις πιο πρόσφατες *Καταληκτικές της Παρατηρήσεις*, στις 7 Δεκεμβρίου 2012, η Επιτροπή έκρινε ότι η παράλειψη παροχής των αναγκαίων πληροφοριών για την αξιολόγηση της κατάστασης των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα και της δυνατότητας πρόσβασής τους στην εκπαίδευση, τις οποίες μάλιστα είχε επανειλημμένα ζητήσει η Επιτροπή από την ελληνική Πολιτεία, δε συνάδει με τη συμβατική υποχρέωση κάθε κράτους-μέλους να υποβάλλει έκθεση σχετική με την εφαρμογή των διατάξεων του ΕΚΧ³⁹.

Η παρούσα οικονομική και κοινωνική κρίση οξύνει τα χρόνια προβλήματα που παρατηρούνται στην εκπαίδευση των παιδιών ΑμεΑ. Η ΕΕΔΑ έχει ήδη εκφράσει την ανησυχία της για την επίδραση των μέτρων λιτότητας στην έξαρση των διακρίσεων σε πολλαπλά επίπεδα και την καταρράκωση των κοινωνικών δικαιωμάτων⁴⁰. Σύμφωνα με την Έκθεση της Unicef για την *Κατάσταση των παιδιών στον κόσμο το 2013*, ο δεσμός μεταξύ της φτώχειας και της αναπηρίας είναι ισχυρός. Ειδικότερα, στοιχεία από έρευνες σε νοικοκυριά από 13 χώρες με χαμηλά και μεσαία εισοδήματα έδειξαν ότι τα παιδιά με αναπηρίες ηλικίας 6 έως 17 ετών έχουν σημαντικά λιγότερες πιθανότητες να εγγραφούν σε ένα σχολείο συγκριτικά με τους συνομήλικους τους χωρίς αναπηρίες⁴¹.

Ο Συνήγορος του Πολίτη, ως φορέας προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, στην τελευταία Έκθεσή του⁴², διαπιστώνει την κατάσταση αυτή και

³⁸ Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, *Καταληκτικές Παρατηρήσεις XIX-1*, 24 Οκτωβρίου 2008, Άρθρα 15, 15-1, διαθέσιμο σε: <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/query.asp?action=query×tamp=31325.77>.

³⁹ Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, *Καταληκτικές Παρατηρήσεις XX-1*, 7 Δεκεμβρίου 2012, Άρθρο 15-1, διαθέσιμο σε: <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/query.asp?action=query×tamp=31325.77>.

⁴⁰ Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», 27.6.2013, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/eeda_metra_litothtas.pdf, ΕΕΔΑ, «Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους», Έκθεση 2010, σελ. 103 επ. και ΕΕΔΑ, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», Έκθεση 2011, σελ. 119 επ.

⁴¹ Ειδικότερα, αναφέρεται ότι «εφόσον τα παιδιά με αναπηρίες δεν έχουν ισότιμη πρόσβαση στα τοπικά σχολεία, οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να επιτύχουν μια καθολική βασική εκπαίδευση (2ος Αναπτυξιακός Στόχος της Χιλιετίας) και τα Κράτη Μέλη της Σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία δεν μπορούν να εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους βάσει του άρθρου 24». Βλ. Unicef, *The state of the World's children 2013. Children with disabilities*, May 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.unicef.gr/uploads/filemanager/PDF/info/swcr13.pdf>, σελ. 20 επ.

⁴² ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση 2013*, σελ. 108.

αναφέρει σειρά χαρακτηριστικών παραδειγμάτων χρόνιων προβλημάτων. Μερικά από αυτά είναι η καθυστέρηση έναρξης της σχολικής χρονιάς στα ειδικά σχολεία, η μόνιμα ετεροχρονισμένη πρόσληψη αναπληρωτών εκπαιδευτικών αντί μόνιμου εκπαιδευτικού και ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού, η σημαντική καθυστέρηση ή μη κατάλληλη παροχή της παράλληλης στήριξης, αλλά και η μη υλοποίησή της, ιδίως στο νηπιαγωγείο και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η ανεπαρκής στελέχωση τμημάτων ένταξης και ειδικών σχολείων, ιδίως στην περιφέρεια, με συνέπεια να εμποδίζεται η ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση πολλών παιδιών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Σοβαρό προβληματισμό δημιουργεί και η ανεπαρκής, διστακτική και καθυστερημένη αντίδραση της Πολιτείας σε αντιδράσεις μέρους της σχολικής κοινότητας που αποσκοπούν να αποτρέψουν την εγγραφή και ένταξη των παιδιών ΑμεΑ στη γενική εκπαίδευση. Η ευθύνη της Πολιτείας για την καταπολέμηση της περιθωριοποίησης των παιδιών με αναπηρία είναι ευρύτερη. Η σημαντική απόκλιση μεταξύ των ποσοστών φοίτησης των παιδιών σε ειδικές τάξεις του νηπιαγωγείου και των αντίστοιχων ποσοστών στις τάξεις του Δημοτικού είναι ένας ακόμη παράγοντας που προκαλεί ανησυχία⁴³. Η απουσία ειδικών δεικτών ποιότητας προς την κατεύθυνση αυτή δεν επιτρέπει την σαφή οριοθέτηση των παραγόντων που αποθαρρύνουν τους γονείς να εγγράψουν στο νηπιαγωγείο τα παιδιά τους, με αποτέλεσμα να μένουν αθέατες σημαντικές πτυχές περιθωριοποίησης στην εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία.

Η Unicef, στην πρόσφατη Έκθεσή της για την *Κατάσταση των παιδιών στον κόσμο το 2013*, διαπιστώνει ότι «ο αποκλεισμός στερεί από τα παιδιά με αναπηρίες τα μακρόπνοα οφέλη της εκπαίδευσης: ένα καλύτερο επάγγελμα, κοινωνική και οικονομική ασφάλεια, καθώς και ευκαιρίες για την πλήρη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή». Αντίθετα, στην ίδια Έκθεση δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ότι οι επενδύσεις στο σύστημα εκπαίδευσης των παιδιών με αναπηρίες μπορούν να συμβάλουν στη μελλοντική αποτελεσματικότητα των παιδιών αυτών ως μέλη του εργατικού δυναμικού⁴⁴. Δυστυχώς, στην Ελλάδα η έλλειψη υποδομών στήριξης των

⁴³ ΚΑΝΕΠ-ΓΣΕΕ, *Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης-2010*, Τομ. Α', Ιανουάριος 2011, διαθέσιμο σε: <http://www.kanep-gsee.gr/ereynes-meletes-ekdoseis/ethsies-ektheseis-ekpaideushs/ethsia-ekthesh-gia-thn-typikh-ekpaideysh-2010>, σελ. 15 και 20.

⁴⁴ Βλ. Unicef, *The state of the World's children 2013. Children with disabilities*, op.cit., σελ. 37. Αναφέρεται, δε, ότι τα πιθανά έσοδα ενός ατόμου μπορούν να αυξηθούν κατά 10% με κάθε επιπλέον έτος φοίτησης. Βλ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *Building*

ΑμεΑ επεκτείνεται και στους τομείς της κατάρτισης, της διά βίου μάθησης και της επαγγελματικής τους αποκατάστασης, διογκώνοντας έτσι τον κοινωνικό αποκλεισμό που υφίστανται. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει και την απουσία σύνδεσης μεταξύ της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής προοπτικής, η οποία δε μπορεί να θεωρηθεί ότι καλύπτεται από τη νομοθεσία για τις υποχρεωτικές προσλήψεις ΑμεΑ σε θέσεις εργασίας⁴⁵.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για την απουσία στοιχείων σχετικά με την επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών με αναπηρία, ακόμα και στο πλαίσιο των τριτοβάθμιων σπουδών.

V. Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την εκπλήρωση της υποχρεωτικής ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης με αφορμή το Σχέδιο Νόμου

Το προσφάτως κατατεθέν στη Βουλή Σχέδιο Νόμου καλείται να ρυθμίσει εκ νέου ένα ζήτημα που έχει αποτελέσει αντικείμενο σειράς νομοθετημάτων.

A. Επί της νομοθετικής διαδικασίας

Πέραν του ουσιαστικού περιεχομένου των διατάξεων, προβληματισμό δημιουργεί αρχικά η ποιότητα της ίδιας της διαδικασίας νομοθέτησης.

Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η συνέχιση της **χωριστής νομοθέτησης** του θέματος αποτελεί *per se* μία μορφή διάκρισης σε βάρος των ΑμεΑ, γεγονός που προστίθεται στις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανισότητες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Η Ειδική Εκπαίδευση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα ξένο ή υποδεέστερο *corpus* της ευρύτερης εκπαίδευσης. Η ποιότητα της εκπαίδευσης των ΑμεΑ καθορίζει και συμπαρασύρει την ποιότητα του συνόλου της εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Επιπλέον τα ζητήματα της Ειδικής Εκπαίδευσης έχουν αποτελέσει αντικείμενο πληθώρας νομοθετημάτων, τα οποία διαδέχονται χωρίς συνοχή το ένα το άλλο. Σειρά επιμέρους θεμάτων μάλιστα δε ρυθμίζονται από τον ίδιο το νομοθέτη, ο οποίος προβλέπει την έκδοση προεδρικών διαταγμάτων για τη ρύθμισή τους. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η **πανσπερμία διατάξεων** που γεννάται από

Human Capacities in Least Developed Countries to Promote Poverty Eradication and Sustainable Development, UNESCO, Paris, 2011, σελ. 8.

⁴⁵ Ν 2643/1998 (ΦΕΚ 220/Α'/28.9.1998), όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει.

τέτοιου είδους πρακτικές πλήττει παράλληλα με την ασφάλεια δικαίου και τα δικαιώματα των παιδιών με αναπηρία.

Η εισαγωγή του νέου αυτού Σχεδίου Νόμου στη Βουλή οξύνει την κατάσταση αυτή, πολλώ δε μάλλον όταν δεν προηγήθηκε ούτε αξιολόγηση του προϋπάρχοντος νομοθετικού πλαισίου ούτε αιτιολόγηση της ανάγκης για μία νέα νομοθέτηση.

Μάλιστα, το Σχέδιο Νόμου δεν αποτελεί προϊόν διαρκούς και **ουσιαστικής διαβούλευσης** ανάμεσα στο Υπουργείο Παιδείας και τους ενδιαφερόμενους συλλογικούς φορείς, κατά παράβαση του άρθρου 4, παρ. 3, της ΔΣΔΑμεΑ, το οποίο προβλέπει ότι *«κατά την ανάπτυξη και εφαρμογή της νομοθεσίας και πολιτικών για την εφαρμογή της παρούσας Σύμβασης, και σε άλλες διαδικασίες λήψης αποφάσεων που αφορούν ζητήματα σχετικά με ΑμεΑ, τα Κράτη Μέρη θα διεξάγουν στενές διαβουλεύσεις, έτσι ώστε να συμβουλευονται και να εμπλέκουν ενεργά τα ΑμεΑ, συμπεριλαμβανομένων παιδιών με αναπηρία, μέσω των αντιπροσωπευτικών τους οργανώσεων»*.

Η ΕΕΔΑ καλεί την Πολιτεία σε **συστηματοποίηση των ρυθμίσεων που αφορούν στην Ειδική Αγωγή** κατά τρόπο που να εγγυάται την πραγματική της σύνδεση με τις οργανωτικές δομές του ενιαίου, δημόσιου και δωρεάν εκπαιδευτικού συστήματος.

Σε ό,τι δε αφορά στο παρόν Σχέδιο Νόμου, η ΕΕΔΑ κρίνει ότι πρέπει συγκεκριμένα να **διευκρινιστεί ποιες από τις ισχύουσες διάσπαρτες νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις για την ειδική αγωγή καταργούνται και ποιες ενσωματώνονται** στο νέο νομοθετικό πλαίσιο.

Η ΕΕΔΑ καλεί επίσης το νομοθέτη να **περιορίσει την παραπομπή σε προεδρικά διατάγματα ή υπουργικές αποφάσεις για τη ρύθμιση απλών ή σύνθετων θεμάτων** που σχετίζονται με την οργάνωση, τη δομή και τη λειτουργία του υποσυστήματος της ειδικής αγωγής, των σχολικών μονάδων ειδικής αγωγής και των ΚΕΔΔΥ.

Συμπερασματικά, η εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία δεν έχει τόσο ανάγκη από ένα νέο νομοθέτημα, όσο από τον προσδιορισμό μετρήσιμων στόχων, την αναλογική αύξηση και ορθολογική απορρόφηση των απαιτούμενων για την αποτελεσματική υλοποίηση της

ειδικής αγωγής πόρων και την ισότιμη κατανομή των πόρων στο πεδίο της εκπαίδευσης.

B. Επί του περιεχομένου του παρόντος Σχεδίου Νόμου

α. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, το παρόν Σχέδιο Νόμου φιλοδοξεί να διαμορφώσει το θεσμικό πλαίσιο για την παροχή δωρεάν δημόσιας γενικής και ειδικής εκπαίδευσης στα άτομα με αναπηρία όλων των ηλικιών και για όλα τα στάδια και τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, επαναπροσδιορίζοντας και διακηρύσσοντας τον κύριο σκοπό της υποχρεωτικής δωρεάν και δημόσιας εκπαίδευσης στους μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες έτσι ώστε να υπάρχει πλήρης συμβατότητα με το άρθρο 24 της ΔΣΔΑμεΑ που κατοχυρώνει το δικαίωμα των ΑμεΑ στην εκπαίδευση.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι από τη γενική αποτίμηση των προτεινόμενων ρυθμίσεων δεν προκύπτει ότι αυτές μπορούν να εξυπηρετήσουν αποτελεσματικά το διακηρυσσόμενο σκοπό, με κίνδυνο η ενσωμάτωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία να παραμένει κενό γράμμα. Ενίοτε, δεν εξυπηρετεί την προοπτική της σχολικής ένταξης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης των ατόμων με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και λειτουργεί αποτρεπτικά για την ένταξη και ενσωμάτωσή τους.

Με το νέο Σχέδιο Νόμου, η Πολιτεία δεν φαίνεται να δράττεται της ευκαιρίας για βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος **κατά τρόπο ώστε να λαμβάνονται υπόψη, αφενός, οι διαφορετικές ανά την επικράτεια ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, αφετέρου, οι διαφορετικές ανά κατηγορία αναπηρίες.**

Επίσης, δεν προκύπτει μέριμνα για την οργάνωση της Πρώιμης Παρέμβασης, για την προώθηση της οποίας κρίνεται αναγκαία η σύσταση και στελέχωση ολοκληρωμένων δημόσιων κέντρων ημέρας που θα ευθύνονται για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της Πρώιμης Παρέμβασης για παιδιά ηλικίας μερικών μηνών έως και 5 ετών.

Αντίθετα, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι, στην προσπάθειά της να ρυθμίσει την οργάνωση και λειτουργία της ειδικής εκπαίδευσης, η προτεινόμενη νομοθετική πρωτοβουλία μειώνει την ποιότητα της εκπαίδευσης συνολικά, αφού όχι μόνο δεν προβλέπει μηχανισμούς παρακολούθησης και στατιστικής αποτύπωσης του δείκτη

συμμετοχής στην εκπαίδευση των νηπίων και των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, αλλά τουναντίον δε λαμβάνει καμία μέριμνα για την αύξηση της συμμετοχής αυτής⁴⁶.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει επίσης την ανάγκη για συντονισμένη προώθηση της ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στη Γενική Εκπαίδευση. Προς την κατεύθυνση αυτή, η Πολιτεία οφείλει να μεριμνά για τη στελέχωση των σχολικών μονάδων με εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής, με ειδικό βοηθητικό και ειδικό εκπαιδευτικό προσωπικό όπου χρειάζεται, για την παροχή κατάλληλων υλικοτεχνικών μέσων και την κατάλληλη διαμόρφωση των αναγκαίων υποδομών. Απαραίτητη επίσης είναι η δημιουργία Τμημάτων Ένταξης σε όλα τα γενικά σχολεία, όπως επίσης και η αύξηση των εγκρίσεων Παράλληλης Στήριξης για τα παιδιά που μπορούν να ενταχθούν στη γενική τάξη. Όπου η ένταξη των μαθητών με αναπηρία στη Γενική Εκπαίδευση δεν είναι δυνατή, προτείνεται η διασύνδεση των ειδικών σχολείων με τα γενικά, με τη διοργάνωση σχολικών αθλητικών ή πολιτιστικών δραστηριοτήτων ή την ανταλλαγή επισκέψεων.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει, επίσης, ότι η προώθηση της ένταξης των μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα γενικά σχολεία δεν πρέπει να υπονομεύει την ανάγκη για ενίσχυση των ειδικών σχολείων, που για ορισμένες περιπτώσεις μαθητών είναι αναντικατάστατα. Τα ειδικά σχολεία χρήζουν τόσο υλικοτεχνικής υποδομής και στελέχωσης με το αναγκαίο προσωπικό, όσο και μείωσης του αριθμού των μαθητών ανά τάξη με σαφή οριοθέτηση της αναλογίας έως τρεις μαθητές.

Το πρόβλημα της μετακίνησης των μαθητών με λεωφορεία απαιτεί επίσης μόνιμη λύση, όπως και κάθε ζήτημα που άπτεται της αρχής της προσβασιμότητας. Σύμφωνα με το άρθρο 9 της ΔΣΔΑμεΑ [*Προσβασιμότητα*], «[γ]ια να επιτρέψουν στα ΑμεΑ να ζουν ανεξάρτητα και να συμμετέχουν πλήρως σε όλες τις πτυχές της ζωής, τα Κράτη Μέλη λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα [...] τα οποία συμπεριλαμβάνουν την αναγνώριση και εξάλειψη των εμποδίων και των φραγμών στην προσβασιμότητα» και στα σχολεία. Τα ζητήματα που άπτονται στην έμπρακτη υλοποίηση από την πλευρά της Πολιτείας της αρχής της προσβασιμότητας των μαθητών με αναπηρία χρήζουν

⁴⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. ΟΙΕΛΕ, *Εισήγηση της ΟΙΕΛΕ σε συνεδρίαση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου με θέμα το Σχέδιο Νόμου για την ειδική αγωγή*, 30 Ιουνίου 2014, διαθέσιμο σε: <http://www.oiele.gr/eisigisi-tis-oiele-se-synedriasi-tis-ethnikis-epitropis-gia-ta-dikaiomata-toy-anthropoy-me-thema>.

άμεσης και ειδικής μέριμνας. Για τα παιδιά με αναπηρία η μετακίνηση για την πρόσβαση στο σχολείο δεν είναι απλώς συνθήκη της εκπαίδευσης, αλλά προαπαιτούμενο άσκησης του δικαιώματός τους στην εκπαίδευση, και μάλιστα εκ των ων ουκ άνευ. Στο πλαίσιο αυτό και η ποσοτική - δημοσιονομική της αποτίμηση πρέπει να πραγματοποιείται επί τη βάση ειδικών κριτηρίων.

β. Μεγάλο προβληματισμό εγείρει και η ενσωμάτωση ρυθμίσεων που δημιουργούν διακρίσεις και δε συνάδουν με τις πολιτικές κοινωνικής και εκπαιδευτικής συμπερίληψης των ΑμεΑ, τις οποίες οφείλει να προωθεί το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Πιο συγκεκριμένα, υπό το πρίσμα του άρθρου 24, παρ. 4, της ΔΣΔΑμεΑ⁴⁷, οι εκπαιδευτικοί με αναπηρίες δικαιούνται να προσλαμβάνονται προκειμένου να παρέχουν κατάλληλη εκπαίδευση και ειδική εκπαιδευτική υποστήριξη σε μαθητές με αναπηρίες, οι οποίοι φοιτούν σε μονάδες γενικής ή ειδικής εκπαίδευσης, εφόσον διαθέτουν τα αναγκαία τυπικά και ουσιαστικά προσόντα και υπό την προϋπόθεση ότι η τοποθέτησή τους αποσκοπεί στη διασφάλιση της άσκησης του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρίες.

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την αιτιολογική του Έκθεσης, το Σχέδιο Νόμου επιχειρεί, με το Κεφάλαιο Γ' που αναφέρεται στην *«κάλυψη θέσεων και λειτουργικών αναγκών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας ειδικής εκπαίδευσης»*, να θεσμοθετήσει μία νέα πάγια και **αντικειμενική** διαδικασία διορισμών και προσλήψεων των εκπαιδευτικών του Ειδικού Εκπαιδευτικού και Ειδικού Βοηθητικού Προσωπικού. Αναφέρεται δε ρητώς ότι *«[τ]ο πρώτο βασικό κριτήριο επιλογής είναι τα προσόντα και οι δεξιότητες των προαναφερομένων, γιατί δε μπορεί παρά να είναι **οι άριστοι**»*. Με το άρθρο 21, παρ. 7, εισάγεται ειδική ρύθμιση για τους εκπαιδευτικούς με εξήντα επτά τοις εκατό (67%) αναπηρία και άνω που έχουν απώλεια όρασης ή ακοής και είναι τετραπληγικοί–παραπληγικοί. Ειδικότερα, προβλέπεται ότι αυτοί οι εκπαιδευτικοί δύνανται να παρέχουν διδακτικό έργο **«μόνο»** στις σχολικές μονάδες με μαθητές της ίδιας αναπηρίας με καθέναν από

⁴⁷ Άρθρο 24, παρ. 4, ΔΣΔΑμεΑ: *«4. Προκειμένου να βοηθήσουν τη διασφάλιση της άσκησης του δικαιώματος αυτού, τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα, προκειμένου να προσλαμβάνουν εκπαιδευτικούς, συμπεριλαμβανομένων και των δασκάλων με αναπηρίες, που κατέχουν τα τυπικά προσόντα στη νοηματική γλώσσα και / ή στη Μπράιγ και να εκπαιδεύουν τους επαγγελματίες και το προσωπικό που απασχολούνται σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης. Μια τέτοια κατάρτιση θα ενσωματώνει ευαισθητοποίηση για την αναπηρία και τη χρήση κατάλληλων βελτιωμένων και εναλλακτικών τρόπων, μέσων και μορφών επικοινωνίας, εκπαιδευτικών τεχνικών και υλικών, για να υποστηριχθούν τα άτομα με αναπηρίες»*.

αυτούς, διότι, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση, «[ο]ι παραπάνω εκπαιδευτικοί λόγω της ιδιαιτερότητας της αναπηρίας τους δε δύνανται να παρέχουν διδακτικό έργο σε όλες τις ΣΜΕΕ».

Κατά παράβαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης⁴⁸ και της «εύλογης προσαρμογής», όπως αυτές κατοχυρώνονται από το δίκαιο της ΕΕ (Οδηγία 2000/78) και τη ΔΣΑμεΑ⁴⁹, καθώς και το Σύνταγμα (άρθρο 21, παρ. 6, σε συνδυασμό με το άρθρο 4, παρ. 1), και παρά το γεγονός ότι το πτυχίο το οποίο κατέχουν οι εκπαιδευτικοί αυτοί κατοχυρώνει το δικαίωμα τους εργασίας με μαθητές όλου του φάσματος της ειδικής εκπαίδευσης, το παρόν Σχέδιο Νόμου αποκλείει την πρόσβαση των προαναφερθεισών κατηγοριών εκπαιδευτικών Ειδικής Εκπαίδευσης σε άλλες δομές Ειδικής Εκπαίδευσης, στις οποίες αναμφίβολα μπορούν να φανούν αποτελεσματικοί, όπως συμβαίνει εδώ και χρόνια. Εξαιρούνται, προς το σκοπό αυτό, από τον τρόπο μοριοδότησης και διορισμού τόσο των εκπαιδευτικών χωρίς αναπηρία, όσο και αυτών με αναπηρία. Για την εφαρμογή δε αυτής της ρύθμισης, προβλέπεται η κατάταξη σε τρεις διαφορετικούς πίνακες, στους οποίους θα αναγράφεται και θα δημοσιοποιείται το ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο του είδους της αναπηρίας τους⁵⁰.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει τις επιφυλάξεις της για την κατηγοριοποίηση και ομαδοποίηση αυτή των εκπαιδευτικών με συγκεκριμένες αναπηρίες, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα την επιβολή δραστικών περιορισμών στην εργασιακή τους πρόσβαση. Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα ΑμεΑ αποτελούν μια εξαιρετικά

⁴⁸ Ν 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (ΦΕΚ 16 Α'/27.1.2005), που προσαρμόζει το ελληνικό δίκαιο προς τις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ.

⁴⁹ «Εύλογη προσαρμογή» σημαίνει αναγκαία και κατάλληλη τροποποίηση και προσαρμογές οι οποίες δεν επιβάλλουν δυσανάλογο ή αδικαιολόγητο βάρος, όπου χρειάζεται σε μια ειδική περίπτωση, προκειμένου να διασφαλίσει στα ΑμεΑ την απόλαυση ή άσκηση σε ίση βάση με τους άλλους όλα τα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Βλ. άρθρο 2 ΔΣΔΑμεΑ, καθώς επίσης και άρθρο 24, παρ. 2 (γ) και 5 και άρθρο 27, παρ. 1 (θ). Παρόμοια είναι και η διάταξη του άρθρου 5 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

⁵⁰ Η ΕΕΔΑ επιθυμεί να κάνει, στο σημείο αυτό, ιδιαίτερη μνεία στην από 11 Ιουνίου 2014 επιστολή που έλαβε από **Εκπαιδευτικούς όλων των κλάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και Ψυχολόγους με απώλεια ακοής 67% και άνω**, με την οποία τέθηκε στην κρίση της το ζήτημα της παραβίασης των εργασιακών δικαιωμάτων τους. Τόσο με την εν λόγω επιστολή, όσο και με το από 30 Ιουνίου 2014 έγγραφο τους, οι Εκπαιδευτικοί και Ψυχολόγοι με απώλεια ακοής 67% και άνω επιχειρούν να εκθέσουν τις δυσμενείς συνέπειες που θα έχει η ψήφιση του παρόντος Σχεδίου Νόμου στα εργασιακά τους δικαιώματα, καθώς επίσης και τους λόγους για τους οποίους θεωρούν ότι οι ρυθμίσεις αυτές καταπατούν ευθέως τη ΔΣΔΑμεΑ και το Σύνταγμα, προβαίνοντας παράλληλα σε προτάσεις προς το νομοθέτη.

ανομοιογενή ομάδα του πληθυσμού, εξαιτίας ακριβώς των διαφόρων κατηγοριών ή βαθμού αναπηρίας τους, οι ενέργειες της Πολιτείας οφείλουν να κινούνται προς της κατεύθυνση της εξάλειψης των περιορισμών τους και της ανάδειξης των δυνατοτήτων του ατόμου.

Δεδομένου ότι δεν υπάρχει επίσημη ενημέρωση για τις εξελίξεις γύρω από την παρούσα νομοθετική πρωτοβουλία, η ΕΕΔΑ εκφράζει την αισιοδοξία ότι η Πολιτεία θα λάβει υπόψη της το σύνολο των Συστάσεών της, όπως αποτυπώνονται στο παρόν κείμενο και στις από 9 Απριλίου 2009 Προτάσεις της σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 για την *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*.